

Pia Purra

Rödgardistuppror och frihetskrig

[I Finland var länge beskrivningen av klasskriget 1918 och tiden därefter, liksom även den terminologi som användes om detsamma, mycket ideologiskt färgad. Det var särskilt tydligt i den tidens skolböcker i historia. Detta började förändras först efter 2:a världskriget, fast det är först nu som man börjat göra upp med detta i grunden. Författaren av denna artikel menar att skönlitteraturen var mycket viktig i den tidiga förändringsprocessen. Detta gäller särskilt författaren Väinö Linnas romaner. *Red*]

***Det är skönlitteraturen och historieforskningen som har förändrat undervisningen vad gäller 1918.*¹**

Efter fortsättningskrigets slut 1945 började de finländska läroböckerna skrivas om, men den första egentliga och stora förändringen kom först efter publiceringen av Väinö Linnas romantriologi *Täällä Pohjantähden alla* [Under Polstjärnan] på 1960-talet.²

Husfasader skadade av artilleribeskjutning i Helsingfors 1918

Mellankrigstiden: Rödgardistuppror och frihetskrig.

Begreppen rödgardistuppror och frihetskrig blev de genomgående begrepp som användes

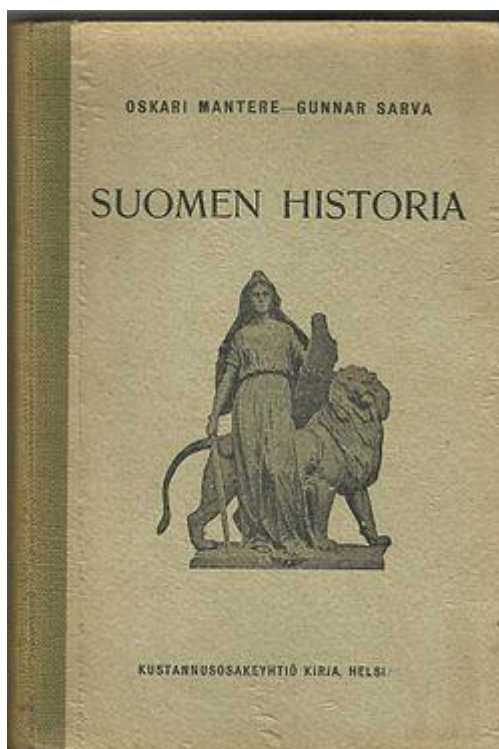
¹ Artikelförfattaren hänvisar till professor Jukka Rantala vid Helsingfors Universitet. Rantala forskar om skolundervisningen. Av hans forskning brukar tre böcker framhåvas. *Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussytökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä*. [Folkskolellärarna och upproret. Året 1918 och rödingsbeskyllningarna samt lärarnas ställning i lokalsamhället.] Helsingfors: Suomen Kirjallisuuden Seura, [SKS] 2002. 194 s. *Kansaa kasvattamassa* [Att fostra folket]. Jyväskylä: Minerva, 2005. 227 s. och *Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio*. [Finländska lärares politiska orientering.] Helsingfors: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura [Labour History of Finland] 2010. -196 s. För engelskspråkig info se <https://tuhat.helsinki.fi/portal/en/person/jurantal>

² Den svenska översättningen av triologin *Täällä Pohjantähden alla* 1-3 kom ut samma år som originalen, *Högt bland Saarijärvis moar* 1959, *Upp trälar* 1960 och *Söner av ett folk* 1962.

efter 1918. De återspeglade segrarnas syn och var en betydelsefull del i den vita verklighetsbeskrivningen. Händelserna 1918 stämplades som uppror mot den lagliga ordningen.

Från 1920 och framåt behärskades den finskspråkiga historieläroboksmarknaden av Oskari Manteres och Gunnar Sarvas folkskolebok *Kansakoulun Suomen historia* [Folkskolans finska historia]. Här beskrevs 1918 entydigt.

Bolsjevikernas upprorsanda i Ryssland spred sig snabbt in i de finländska arbetarnas led. Även hos oss grydde försöket att med våld tillskansa all makt i arbetarnas händer ... det socialdemokratiska partiets omstörtande ledning stal med rödgårdens och ryska militärens hjälp statsmakten från riksdagen och landets lagliga regering. Så började rödgardistupproret.³

Frihetskriget blev så småningom den gängse benämningen på händelserna 1918. Med detta underströks de militära åtgärdernas betydelse för Finlands frigörelse från en främmade makts — Rådssysslands — militära styrkor, som blivit kvar i landet efter Finlands självständighet.

När de vita skyddskårerna i Syd-Österbotten påbörjade de ryska styrkornas avvärjning varseblev de snabbt att de hade hamnat i krig med egna landsmän. Trots detta befästes

³ Oskari Mantere — Gunnar Sarva. *Kansakoulun Suomen historia*. [Finlands historia för Folkskolan] Helsingfors: Kirja, 1920. -207 s.

I de svenskspråkiga skolorna användes Bernhard Estlanders lärobok *Finlands historia i korta berättelser*. Helsingfors: Holger Schildts Förlagsaktiebolag, 1919. I den sägs i stort detsamma som i den finskspråkiga dito. ”Vårt socialistparti med sina fackföreningar landet runt hade uppvuxit sida vid sida med det ryska. ... När på hösten 1917 bolsjevikerna i Ryssland upprättade sin socialistrepublik och ville även lägga Finland under sitt välde funno de bundsförvanter bland våra socialister. Det finländska röda garden återupprättades ... etc, etc. En skillnad är dock att notera. Hos Estlander används inte ordet ”uppror”. Även om det klargörs att de röda stred mot den lagliga ordningen. (1920 hade Finland 2,65 miljoner innevånare varav 87 % var finskspråkiga och de svenska 13 %.)

Om författarna:

Oskari Mantere (tidig. Majamäki) 1874-1942. Fil. dr. Långvarig chef för skolverket. Riksdagsledamot för Nationella Framstegspartiet 1919-38. Statsminister 1928-29. En av ledarna för den äktfinska fronten som krävde att Helsingfors universitet skulle entydigt förfinskas. Striden misslyckades och Mantere förlorade sitt politiska inflytande.

Gunnar Sarva (tidig. Lindström) 1879-1952. Lärare, rektor. Chef för skolverkets läroboksavd.

Bernhard Estlander 1863-1931. Finlandssvensk historiker och skolman.

benämningen Frihetskriget på den vita sidan. Frihetskrigsbegreppet förblev det rådande i läroböckerna fram till in på 1950-talet.

I skolböckerna angavs varken de röda fångarnas antal eller hur många som dog i lägren. Överlag talades det mycket litet om kriget 1918 i läroböckerna.

Ända in på 1970-talet, dvs till när grundskolan infördes, var läroböckernas livslängd i Finland anmärkningsvärt lång. Manteres och Savas folkskolelärobok trycktes i 25 utgåvor och höll stånd i 34 år. De ändringar som gjordes i dem var överlag mycket små.

Efter kriget hamnade läroböckerna i ett nytt läge. Det krävdes att krigstidens Tysklandsvänlighet och Sovjetunionsfientlighet skulle tas bort ur böckerna. Uppgiften anförtröddes en granskningskommitté. Granskningskommitténs uppdrag inbegrep dock inte hur inbördeskriget 1918 skildrades.

Men det rådde en förändringens tidsanda. Läroböckernas beskrivningar av 1918 års händelser började sättas under rubriker som ”Inbördeskriget mellan röda och vita” eller med ett mer neutralt ”Finlands krig”.

Efterkrigstidens 1960-tal: Medborgarkriget.

På 1950-talet började man i undervisningen tala om 1918 års händelser som medborgarkriget. Det befastes under det följande årtiondet efter att Väinö Linnas romantrilogi *Under Polstjärnan* andra del *Upp trälar* kommit ut. Nu lyftes den förlorade sidans eller de rödas erfarenheter för första gången fram i en allmän diskussion och debatt.

Väinö Linnas roman påverkade allmänheten och professionella historiker till en vilja att förstå och lyfta fram den förlorade sidans historia. I en och annan lärobok började skymta en förståelse för de rödas idévärld och för första gången började man behandla den grymma hämnden som riktades mot dem efter kriget.

De rödas bevekelsegrunder fördes upp till ytan först i mitten på 1960-talet i och med Veikko Huttunens lärobok *Vuosisadat vierivät* [Århundraden flyter] för mellanskolan.⁴

I de vita lägren sågs de röda endast som sabotörer och landsförrädare och man bortsåg från att de hade kämpat för de egna värdena om ett nytt lyckligare samhälle där ingen behövde leva under förtryck och i misär. Många gick med i kriget, fast de motsatte sig krig, för de ville inte, under den svåra tiden, förråda sina själsfränder.⁵

En del av lärobokförfattarna började på 1960-talet rubricera händelserna 1918 som medborgarkriget, men det talades fortfarande också om ett frihetskriget. Andra betecknade kriget som ett frihetskriget men satte även till begreppet medborgarkrig, ibland inom parentes, medan andra åter skrev frihetskriget-medborgarkriget.

Begreppet medborgarkrig kan ses som ett samförståndsord som passar president Kekkonens konsensus syn om att undvika historiska barlastar. Beteckningen har en inre betydelse av att utomstående inte hade någon del i kriget, utan att det var de finländska medborgarna som stred sinsemellan.

⁴ När Oskari Manteres och Bernhard Estlanders läroböcker varit de givna från 1918 till 1960 kom de att ersättas av läroböcker av Kai R Lehtonen & Veikko Huttunen. Lehtonen var konservativ och Huttunen socialdemokrat. Deras läroböcker gavs, till skillnad från tidigare, ut på både finska och svenska.

⁵ Veikko Huttunen. *Vuosisadat vierivät 3. Keskkoulun Suomen historia*. [Århundraden flyter 3. Mellanskolans Finlands historia.] Helsingfors: Werner Söderström, 1965. (Den finländska mellanskolan motsvarade den riks-svenska realskolan). Noterbart är att även efter 1960 är hållningen till de röda i svenskspråkiga finländska läroböcker mycket svalare än i de finskspråkiga. I dem finns en närmare förståelse av arbetarrörelsens värderingar än i svenskspråkiga läroböcker. Se Lina Spjut. *Att (ut)bilda folk. Nationell och etnisk gemenskap i Sveriges och Finlands svenskspråkiga läroböcker för folk- och grundskola åren 1866.-2016*. Örebro: Örebro studies in Education 57, 2018. sid 108-109.

Nutidens 1990-tal till idag: Inbördeskriget.

Idag talas det i undervisningen om inbördeskriget. Begreppet blev allmänt accepterat i mitten på 1990-talet. En stor påverkan till detta hade de nya historieundersökningar som gjordes, men framför allt var det professor Heikki Ylikangas verk *Tie Tampereen* [Vägen till Tammerfors] från 1993. som drev på förändringen.⁶

Denna nya historiska forskningsinriktning lyfter mer än tidigare fram, utländska staters roll i året 1918:s skeenden, i synnerhet Tyskland och Ryssland. Tanken att kriget enbart varit finländska inrikesskeenden, såsom begreppet medborgarkriget ledde till, övergavs och synen på händelserna sågs i ett vidare perspektiv. Det internationellt gångbara begreppet inbördeskrig återspeglar detta och benämningen blev snabbt en del av vardagsspråket.

Den historiekunnige inser att kriget 1918 sågs av sin tid som endera ett frihetskrig, en revolution eller ett uppror. Idag är begreppet inbördeskrig en neutral term, ett samlingsbegrepp, för 1918 års händelser. Häri ingår då de olika sätten att se på kriget.

Yläopisto-lehti (Helsingfors) 24-01-2018. Översättning från finska och noter Per-Erik Wentus.

⁶ Heikki Ylikangas. *Vägen till Tammerfors. Striden mellan röda och vita i finska inbördeskriget 1918*. Översättning Nils Torvalds & Sara Torvalds. Stockholm: Atlantis, 1995. -503. s.